ЗДРАВНИТЕ ГРИЖИ В БЪЛГАРИЯ – СЪВРЕМЕННИ АСПЕКТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Силвия Борисова
Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов" – Варна, Факултет по обществено здравеопазване, Катедра „Здравни грижи"

HEALTH CARE IN BULGARIA - MODERN ASPECTS AND CHALLENGES

Silviya Borisova
Medical University "Prof. Dr. Paraskev Stoyanov" - Varna, Faculty of Public Health, department of Health Care

Резюме: Професионалната дейност изисква специализирани знания и компетентности в унисон със системата за предоставяне на здравни грижи, като лидерство, интегриране на иновативни технологии и работа в екип. Нуждата от здравна грижа е актуална и многоаспектна поради променящата се среда в здравеопазването и демографията на населението.

Целта на проучването е да обобщи наличните научни доказателства за въздействието на различните индикатори върху подобряване на резултатите от здравните грижи в България.

Материали и методи: Извършен е систематичен преглед, който идентифицира предизвикателствата и възможностите за укрепване на дейностите и системите, свързани със здравните грижи. Анализираните източници са за периода 2013-2023 година. Търсенето на литературни източници се отнася не само до съпоставимостта на детерминантите, но и до постиженията в здравните грижи, представени от други прегледи при използване на ключовите термини: здраве, здравна грижа, здравеопазване, благополучие, развитие, предизвикателства в четири основни бази данни с медицинска литература (PubMed, EBSCO, DART-Europe и Google Scholar).

Резултати и обсъждане: Приоритет на всяка здравна система е да се поддържа и подобрява качеството и интеграцията на здравната грижа. Ефективната практическа реализация на здравните грижи в съвременното здравеопазване осигурява качествени дейности за запазване, поддържане и възстановяване на здравето. Чрез научни доказателства е установена пряката връзка между здравето и икономическата стабилност. Здравните грижи са многоетапни и зависят от редица фактори - пациент, модел на управление и вземане на решения, качество на интердисциплинарно сътрудничество и наличие на човешки и материални ресурси. Качеството на здравето, влияе върху качеството на живот и значително се различава от възраст, изява на заболяване и нивото на медицинска грижа. Комбинирането на медицински специалисти с новаторски идеи и добри професионални нива, създава условия за поддържане и запазване благополучието и благосъстоянието на населението. Професионалистите по здравни грижи, при всеки отделен случай на заболяване, имат ключова роля, произтичаща от задачите и функциите им. Управленските подходи в здравеопазването и вземането на решения са в тясна връзка с приетата парадигма на здравето, която влияе и върху конкретно избрания модел на организация, управление и функциониране на здравеопазната система.

Заключение: Здравето във всички политики е приоритет на здравеопазната система в България. Ефективното развитие на здравните грижи в значителна степен зависи от нивото на професионална подготовка и рационалното използване на медицинските

специалисти, като значим ресурс в здравеопазването. Осигуряването на достъпност и качество на грижите е невъзможно без компетентни професионалисти по здравни грижи. На фона на съществуващите ограничени финансови ресурси, на преден план се поставят въпросите за пълноценното въвличане на професионалистите по здравни грижи в многообразните аспекти на професионалните дейности.
Ключови думи: *здраве, здравна грижа, благополучие, предизвикателство, ефективност.*

Abstract: The profession requires specialized knowledge and competencies in tune with the health care delivery system, such as leadership, integration of innovative technologies, and teamwork. The need for health care is current and multifaceted due to the changing health care environment and population demographics.

Purpose: The aim of the study is to summarise the available scientific evidence on the impact of different indicators on improving health care outcomes in Bulgaria.

Materials and Methods: A systematic review has been conducted to identify challenges and opportunities for strengthening health care activities and systems. The sources analysed cover the period 2013-2023. The literature search not only addressed comparability of determinants but also health care advances represented by other reviews using the key terms: health, health care, health, well-being, development, challenges in four major medical literature databases (PubMed, EBSCO, DART-Europe, and Google Scholar).

Results and Discussion: A priority of any health system is to maintain and improve the quality and integration of health care. Effective health care practice in modern health care ensures quality activities to preserve, maintain and restore health. The direct link between health and economic stability has been established through scientific evidence. Health care is multi-stage and depends on a number of factors - patient, model of management and decision-making, quality of interdisciplinary collaboration and availability of human and material resources. The quality of health influences the quality of life and differs significantly by age, disease manifestation and level of medical care. Combining medical professionals with innovative ideas and good professional levels, creates conditions for maintaining and preserving the well-being and well-being of the population. Health care professionals, in each case of illness, have a key role arising from their tasks and functions. Health care management approaches and decision-making are closely linked to the accepted paradigm of health, which also influences the particular model chosen for the organisation, management and functioning of the health care system.

Conclusion: Health in all policies is a priority of the health system in Bulgaria. The effective development of health care depends to a significant extent on the level of professional training and the rational use of medical professionals as a significant resource in health care. Ensuring accessibility and quality of care is impossible without competent health care professionals. Against the backdrop of limited financial resources, issues of the full involvement of health care professionals in the diverse aspects of professional activities are at the forefront.
Keywords: *health, health care, well-being, challenge, effectiveness.*

Въведение

Здравето винаги е било първостепенна жизнена потребност на човека. Все по-мащабно се възприема значението на здравеопазването и полаганите здравни грижи, ролята им като един от главните критерии за жизненото равнище на дадена страна, мярка за качеството на живота [25]. Според Глосариума, здравните грижи са определени като дейност, свързана със здравето и болестта, извършвана от медицинските сестри, акушерките и асоциираните медицински специалисти, осигуряване на човешките потребности, когато лицето не може (поради болест, възраст, инвалидност и други причини), няма познания или не трябва да я извършва сам.

Стратегията за развитие на здравните грижи в Република България определя двадесет и първи век за „век на здравните грижи“. Този факт се обуславя от бързото развитие на диагностичните, терапевтичните и фармацевтичните медицински технологии, които, от една страна допринасят за справянето с нелечимите досега заболявания, но от друга страна, ги „натрупват” като хронични заболявания, водещи често до инвалидизация [12]. В последното десетилетие здравеопазването и здравните грижи все по-отчетливо се причисляват към глобалните проблеми на нашето време.

Нуждата от здравна грижа е актуална и многоаспектна поради променящата се среда в здравеопазването и демографията на населението [18].

Професионалната дейност изисква специализирани знания и компетентности в унисон със системата за предоставяне на здравни грижи, като лидерство, интегриране на иновативни технологии и работа в екип. Образованието и практиката на медицинските специалисти трябва да бъдат насочени към философия, ориентирана към пациента, по-високи стандарти за безопасни и качествени грижи, със силен акцент върху информационните технологии, научни изследвания, практики, базирани на доказателства и професионално сътрудничество.

В последните години интересът към здравните грижи в световен мащаб нараства. Редица изследователи проучват съдържанието и аспектите на здравните грижи – холистичен подход, професионализмът и уважение/авторитет. Професионалната компетентност се изразява в три компонента:

- професионално умение, което представя способността да се управлява ситуацията и способността да се изпълняват професионални задачи,

включващи научно обосновани теоретични знания, интелектуални, психосоциални и психомоторни умения.

- лична ангажираност - съпричастност и загриженост, с което се практикуват професионалните дейности.
- отговорност – поемане на отговорност за извършените дейности.

Всичко това, ни кара да се запитаме, какво е и какво ще бъде бъдещето на здравните грижи у нас. Да имаме философия и съвременна визия за нашето бъдеще е особено важно в контекста на намалените ресурси и продължаващите промени в здравеопазването.

Бързото технологично развитие и напредъкът в сектора на здравеопазване оказват влияние върху практиката на медицинските специалисти. Предвид целите на здравната политика на Европейския съюз (ЕС) и вътрешните принципи на пазара, всяка държава-членка на ЕС трябва да гарантира правото на гражданите на достъп до безопасно и качествено здравеопазване.

Материали и методи

Настоящият систематичен преглед идентифицира предизвикателствата и възможностите за укрепване на дейностите и системите, свързани със здравните грижи. Реализиран е през периода 2022-2023 година. Основна цел на проучването е да обобщи наличните научни доказателства за въздействието на различните индикатори върху подобряване на резултатите от здравните грижи в България. Търсенето на литературни източници се отнася не само до съпоставимостта на детерминантите, но и до постиженията в здравните грижи, представени от други прегледи при използване на ключовите термини: здраве, здравна грижа, здравеопазване, благополучие, развитие, предизвикателства в четири основни бази данни с медицинска литература (PubMed, EBSCO, DART-Europe и Google Scholar). Този преглед бе извършен съгласно критериите на групата за предпочитани отчети за систематични прегледи и мета-анализи. Направен бе преглед на съществуващите възможности за развитие пред здравните грижи.

За целите на систематичния преглед са използвани смесени изследователски подходи. Разработихме общ параметър за оценка и сравнимост на различните проучвания: да разглеждат връзката между развитието на здравните грижи и здравеопазната система. Определени бяха критерии, които трябва да бъдат включени и

критерии, които не трябва да бъдат включени. Изготвен бе протокол, за да се сведе до минимум рискът от грешки при публикуването и подбора, както и да се осигури правилно структуриране и съдържание въз основа на стандартите PRISMA.

Основна задача на мониторинга бе, да се да се проследят и измерят достиженията в развитието на здравните грижи, като и да се установят предизвикателствата за постигане на здраве.

Разработеният систематичен преглед включва проучвания на български и английски език, които са публикувани в индексирани списания с достъп до пълния текст. Беше извършен критичен анализ на всяка от статиите с програма за критични умения и оценка. Разработен бе контролен списък с набор от осем инструмента за критична оценка - инструменти за систематични прегледи, рандомизирани контролирани проучвания, кохортни проучвания, проучвания за контрол на случаи, икономически оценки, диагностични изследвания, качествени проучвания и правило за клинично прогнозиране. Приложените инструменти за критична оценка помагат при оценката на надеждността, уместността и резултатите от публикуваните статии.

Резултати и обсъждане

Приоритет на всяка здравна система е да се поддържа и подобрява качеството и интеграцията на здравната грижа. Здравните грижи са комплекс от дейности, насочени към осигуряване на възможно най-високото ниво на здраве и благополучие за хора от всички възрасти, семейства, групи и общности, болни или здрави.

В Доклада на СЗО, качеството на здравните грижи е степента, в която здравните услуги за индивиди и население, увеличават вероятността за постигане на желаните здравни резултати. Все повече се признава, че качествените здравни услуги трябва да бъдат:

- ***ефективни*** – предоставяне на здравни услуги, основани на доказателства;
- ***безопасни*** – предотвратяване на увреда;
- ***ориентирани към пациента*** – предоставяне на здравни грижи, които отчитат индивидуалните предпочитания, нужди и ценности.

Ефикасността, безопасността и поставянето на пациента в центъра на здравната система са трите най-често използвани елемента за измерване на качеството на здравните услуги [10].

Една от задачите при извършване на систематичния преглед, бе да се установят аспектите на здравните грижи в съвременното здравеопазване. Предизвикателствата и възможностите за утвърждаване са важни елементи за развитието на здравните грижи [2].

Разработеният протокол за проследяване и измерване възможностите пред здравните грижи включва детерминанти, които съответстват на обхвата на отговорностите на медицинските специалисти:

- обхват на знания, умения, поведение и отношение, изисквани от всеки здравен специалист (ниво 1);
- контрол на медицински специалисти, пряко предоставящи грижи за пациентите (ниво 2);
- ръководство на служители, чийто обхват на отговорности е разширен (ниво 3);
- обхват на знания, умения, поведение и нагласите на управленския екип с организационни отговорности (ниво 4).

Голяма част от проучените източници идентифицират аспектите и предизвикателствата при осигуряване на професионална дейност, които имат благоприятно въздействие върху качеството и ефективността на грижите.

Включени бяха систематични прегледи и проучвания с ключови думи здравни грижи, аспекти, развитие, утвърждаване, предизвикателства, които са изследвали здравните и/или икономическите резултати, написани са на български и английски език и са публикувани от 2013 г. насам, тъй като това е годината, в която е разработена Стратегия за развитие на здравните грижи в Р. България 2013 – 2020 г. Изключени бяха изследвания, фокусирани върху здравните грижи, различни от предизвикателствата в развитието, изследвания върху специфични дейности и аспекти на грижите в нашата страна. Възможно ограничение на проучването беше да се игнорират публикации със съдържание, различно от посочените критериите за включване.

Променливите на проучването бяха групирани в съответствие с предварително поставените цели на този систематичен преглед: място и роля на здравните грижи в системата на здравеопазване, професионални компетенции, безопасност и удовлетвореност на пациентите. Систематичен преглед, направен въз основа на предварително изготвен протокол, води до минимизиране на риска от грешки при

подбора, както и осигурява правилно структуриране и съдържание въз основа на утвърдени стандарти PRISMA. Следвайки четирите фази на стандарта изведохме дескрипторите в областта на здравните науки и медицински предметни рубрики.

Всички проучвания, които са оценени, потвърждават ключовата роля и значимото място на здравните грижи в системата на здравеопазване.

Погледнато през призмата на здравните грижи, понятието здраве, трябва да се свързва с процесите, протичащи във връзка със запазване, поддържане и възстановяване на благосъстоянието и качеството на живот.

Какви са предизвикателствата пред нас в момента - влошени здравни и демографски показатели; забавяне достъпа до нови ефективни здравни технологии; оптимизация на процесите и ниво на дигитализация в здравеопазването; оценяване и проследяване ефективността и качеството на приложените здравни грижи и здравни технологии; оптимизация на разходването на наличните ресурси и нови източници на финансиране в здравеопазването [14].

По време на Четвъртата национална конференция "Заедно за повече здраве", проведена в град София през м. юни 2022 година е изведено стратегическото значение на дигиталната трансформация за подобряване качеството на здравните грижи [15].

Технологиите разширяват възможностите на медицината и улесняват вземането на решения, освобождавайки пространство за развитие на личностните качества и социални умения, от които се изграждат ключовите елементи на системата за здравеопазване [26].

Качеството и ефективността на здравните грижи зависят до голяма степен от професионалните умения на медицинските сестри, което налага непрекъснато повишаване на тяхната квалификация. Това е възможно при ясна политика и начин на действие на здравните заведения, които да предоставят условия и възможности за развитие и усъвършенстване на професионалистите по здравни грижи [1)].

Това налага медицинските специалисти да могат да организират качествено, най-съвременно здравеопазване, като прилагат холистичен подход към пациента и неговите близки [6].

Разнообразието на медицинските специалисти, включени в процеса на лечение и грижи изисква информираност и споделеност [4]. Ролята на медицинската сестра като част от здравен екип, описват значението на предоставянето на грижи, основани на

доказателства, и подкрепят споделеното вземане на решения при сестринската консултация с пациента [19].

Налице е необходимост от признание на професиите в професионално направление „Здравни грижи“ и анализиране на приносът на сестринството към здравеопазването и разходите за него [22].

Днес, както медицината, базирана на доказателства, така и здравните грижи, са широко признати като инструменти за създаване на ефективни практики с високо качество [11].

Често се твърди, че здравните грижи са от жизненоважно значение за безопасното, хуманно предоставяне на медицински дейности и услуги на нашето население. Също така се признава обаче, че здравните грижи трябва да се използват ефективно и ефикасно.

Структурата на българската здравна среда непрекъснато се развива. Променящата се демография води до нови култури и практики. Тези културни промени водят до въпроси, относно способността на медицинските специалист да се адаптират, но същевременно да поддържат основните ценности. Разработват се интегрирани политики за утвърждаване на здравните грижи на регионално ниво [21,24,28].

Съгласно българското законодателство, дейността на лечебните заведения и на медицинските и другите специалисти, които работят в тях, се осъществява при спазване на медицинските стандарти за качество на оказваната медицинска помощ и осигуряване защита на правата на пациента. Основната цел на медицинските стандарти е да се осигури стандартно качество на профилактичната, диагностичната и лечебната медицинска дейност като основен фактор за намаляване на заболеваемостта и смъртността на населението в България, както и да се гарантира защита на правата на пациента [16].

Философските въпроси, отнасящи се до същността на практиката, са насочени към областта на образованието, научните изследвания, управлението и грижите за пациента. Професионалистът по здравни грижи трябва да умее да решава проблеми на клиентите/пациентите, да взема решения и да мисли критично. Вземането на решения и решаването на проблеми са необходимост, доказана в съвременната практика.

Ефективната практическа реализация на здравните грижи в съвременното здравеопазване е изключително важна с оглед осигуряването на качествени дейности за

запазване, поддържане и възстановяване на здравето. Чрез научни доказателства е установена пряката връзка между здравето и икономическата стабилност. Това е решението на проблемите, пред които се изправят сега всички Европейски страни.

Съгласно Наредба № 1 за професионалните дейности, които медицинските сестри, акушерките, асоциираните медицински специалисти и здравните асистенти могат да извършват по назначение или самостоятелно, приета през 2011 г. извършваните дейности са обособени като самостоятелни или по лекарско назначение. На основание чл. 3 и 6 от Закона за признаване на професионални квалификации, се приема и списък на регулираните професии в Република България, който е в съответствие с Приложение I към Директива 2005/36/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 7 септември 2005 г. относно признаването на професионалните квалификации (ОВ, L 255 от 30.09.2005 г.).

Качеството на здравето, влияе върху качеството на живот и значително се различава от възраст, изява на заболяване и нивото на медицинска грижа. Комбинирането на медицински специалисти с новаторски идеи и добри професионални нива, създава условия за поддържане и запазване благополучието и благосъстоянието на населението. Според някои автори, практически аспекти на грижите за болните все още остават интуитивни, но теоретичната база за това вече е създадена и научната основа в тази област ще продължава да се развива [2].

Професионалистите по здравни грижи, при всеки отделен случай на заболяване, имат ключова роля, произтичаща от задачите и функциите им. Тяхната роля за качеството и продължителността на грижите е изключително важна. Те са отговорни не само за качеството, но и за ценовата ефективност на грижите [20].

Управленските подходи в здравеопазването и вземането на решения са в тясна връзка с приетата парадигма на здравето, която влияе и върху конкретно избрания модел на организация, управление и функциониране на здравеопазната система. Тази парадигма определя на всяко ниво от управлението и конкретните стъпки при решаването на даден здравен проблем [7].

Според проучване на Михайлова и Алакиди (2023), проблемите на професионалното развитие и кариерното развитие на здравните специалисти е важна неотложна задача пред здравната политика и здравния мениджмънт у нас [8].

Създаване на нормативна база за оказване на качествени здравни грижи е основна тема на няколко от включените проучвания. Павлова (2023) изследва съотношението между брой медицински специалисти и медицинските дейности [10].

През 2018 година финализира проучване, относно необходимостта от въвеждане на стандарти по здравни грижи (5).

Процесите по дефиниране на потребностите на ресурсите и решаване на въпроси, свързани с подобряването на здравните грижи, изисква знания и професионални умения от медицинските специалисти.

Проучване, проведено от Тончева и Евтимова установява успешни стъпки за просперитета на професиите на професионалистите по здравни грижи, но очертава и редица нерешени проблеми и предизвикателства пред здравните специалисти – развитие на лидерство, автономна практика в полза на обществото [26]. Авторите считат, че в България има редица постижения по отношение на развитието и принадлежността и законодателно регламентиране на професиите медицинска сестра и акушерка и то в различни аспекти – образователни, етични и професионална реализация.

Систематичният преглед на достъпната литература очертава следните по-значими фактори, влияещи върху процесите, протичащи в здравните грижи:

- професионална компетентност - квалификация, практически умения, опит, лидерство, експертност;
- нормативно регулиране на професионална дейност – закони, наредби, стандарти, правила, алгоритми и насоки за качествена и безопасна здравна грижа;
- автономност – утвърждаване на практики, като патронажни грижи, сестрински служби, центрове и звена за професионална дейност;
- човешки ресурси и среда - брой медицински специалисти, брой пациенти, работна среда, медицинска апаратура и оборудване;

На фона на съществуващите предизвикателства, на преден план се поставят въпросите за пълноценното въвличане на професионалистите по здравни грижи в многообразните аспекти на здравните дейности. Поради големия брой и централната им роля, която заемат в системата на здравеопазването, те оказват един от основните фактори за успешното осъществяване на здравните реформи.

Здравните грижи са многоетапни и зависят и от други фактори - пациент, модел на управление и вземане на решения, качество на интердисциплинарното сътрудничество и наличие на човешки и материални ресурси. Необходимост са единни правила и ръководства за работа, регулация, обучение и квалификация на специалистите с оглед осигуряване на качество и безопасност на извършваните медицински дейности [13].

Практиката на професионалистите по здравни грижи изисква умения за прилагане на основана на доказателства практика при решаване на проблеми и управление на резултатите [23].

Инвестирането в здравните грижи влияе положително на здравните резултати и подобрява ефективността на здравната система и помага за успокояване на общностите и възстановяване на доверието им в системите на здравеопазване.

Заключение

Здравето във всички политики е приоритет на здравеопазната система в България. Ефективното развитие на здравните грижи в значителна степен зависи от нивото на професионална подготовка и рационалното използване на медицинските специалисти, като значим ресурс в здравеопазването. Осигуряването на достъпност и качество на грижите е невъзможно без компетентни професионалисти по здравни грижи. На фона на съществуващите ограничени финансови ресурси, на преден план се поставят въпросите за пълноценното въвличане на професионалистите по здравни грижи в многообразните аспекти на професионалните дейности.

Източници:

1. Богданова К. (2019). Основни аспекти в управлението на здравните грижи. Монографичен труд, Централна медицинска библиотека Медицински университет, София.
2. Борисова С. (2013). Прилагане на сестринския процес в практиката на медицинската сестра. Стено, Варна.
3. Борисова С., Тончева, С., Научните изследвадвания в сестринските грижи – теория, очертана в базовото обучение. Здравни грижи, бр.2, 2007, 21-25.
4. Владимирова, М., В. Гончев, Ж. Стайкова (2020). Безопасност на пациентите – предимства и предизвикателства. Управление и образование. Том 16 (5), 109-112.
5. Димитрова С. (2018). Приложение на стандарти по здравни грижи в извънболничната помощ. Автореферат на дисертационен труд за присъждане на научна степен "Доктор на науките". Медицински университет – Варна.

6. Лаловска М., П. Добрилова, Т. Черкезов (2021). Организационни аспекти на здравните грижи при пациенти с исхемичен мозъчен инсулт в болнични условия. Сестринско дело, 53, бр. 1, 11-16.
7. Михайлова-Алакиди В., Д. Димитрова, А. Рашева (2009). От здраве към необходими здравни грижи. Управление и образование. Том V (1), 214-217).
8. Михайлова, В., А. Алакиди. (2023). Професионални предизвикателства пред специалистите по здравни грижи. Българско списание за обществено здраве. Том. 15 (2), 27-34).
9. Николова В., (2020). Елементи и индикатори за качество на здравните услуги, използвани при оценка на функционирането на здравните системи. Здравна икономика и мениджмънт, година 20, 1 (75), 27-35.
10. Павлова Г. (2023). Реализация на професионалистите по здравни грижи в лечебните заведения за извънболнична медицинска помощ. Управление и образование, том. 19 Брой 6, стр. 141-144.
11. Тончева С. (2018). Акценти в здравните грижи. Социална медицина. Медицински университет „Проф. д-р П. Стоянов“ – Варна, брой 3-4, 4-6.
12. Тодорова Т. (2014). Основни насоки за повишаване качеството на здравните грижи. Научни трудове на Русенски университет, 53, 8.3 54.
13. Цанкова К., М. Димитрова (2020). Акредитацията като инструмент за оценка и управление на качеството в хипербарната медицина. Сборник доклади от Юбилейна научна конференция с международно участие „Нови подходи в общественото здраве и здравната политика“, Издателски център на МУ – Плевен, 285-289.
14. Заедно за повече здраве. Достъпно на https://zaednozazdrave.bg/bg/page/predizvikatelstva.
15. Заедно за повече здраве. Достъпно на https://zaednozazdrave.bg/bg/news/vovini-zaedno-za-zdrave/Digitalnata_transformatsia
16. Национална здравна стратегия 2021 – 2030. Достъпна на: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1604.
17. Bateson P., Developmental plasticity and human health. Nature, volume 430, 2004, 419-421
18. Amlaev K., V. Mazharov, Kh. Dahkilgova (2022). The short characteristic of particular aspects of of public health of Greece, Spain, Bulgaria. Problems of social hygiene, public health and history of medicine. PMID: 37427522.
19. Bianca B., J. Primdahl et al. (2020). 2018 update of the EULAR recommendations for the role of the nurse in the management of chronic inflammatory arthritis. Ann Rheum Dis. Jan;79(1):61-68.
20. Chinn P., K. Jacobs. (2008).A model for theory development in nursing. Advances in nursing science, L,1,1-11.
21. Dimova M., H. Milcheva, A. Andonova. (2020). Studying the opinion of diabetics over the age of 65 with reference to the necessity to apply home patronage for diabetes patients. Advances in gerontology. 33(3):585-589.
22. Hristova I., D. Georgieva, G. Koleva. (2019). Interventional procedures in cardiovascular diseases-Training of nurses to work in a catheterization laboratory. Journal of vascular nursing : official publication of the Society for Peripheral Vascular Nursing. Jun;37(2):144-149.

23. Farokhzadian J., S. Jouparinejad, F. Fatehi, F. Falahati (2021). Improving nurses' readiness for evidence-based practice in critical care units: results of an information literacy training program. BMC Nurs. 20: 79.
24. Taneva D., D. Paskaleva, V. Gyurova-Kancheva. (2023). Nursing Education in Some European Higher Education Area (EHEA) Member Countries: A Comparative Analysis. Iranian journal of public health. Jul;52(7):1418-1427.
25. Todorova T. (2017). Quality of life in patients for hemodialysis proceedings of University of Ruse. 56, 8.3.74.
26. Toncheva S., T. Evtimova (2021). Challenges and solutions for nurses and midwives in the context of digitalization. International Interdisciplinary Virtual Meeting "Alumni Club and Friends", MU-Varna.
27. Watson J. (2005). Caring Science as Sacred Science. Philadelphia,FA Davis.
28. Winkelmann J., U. Muench, Cl. Maier (2020). Time trends in the regional distribution of physicians, nurses and midwives in Europe. BMC health services research. Oct 12;20(1):937.

Contacts:

Силвия Борисова Димитрова
МУ- Варна, ФОЗ, Катедра „Здравни грижи"
E-mail: silvia.borisova@mu-varna.bg